

Griezelen bij de Griete onder de Gentse Karnemelkbrug

Luc Devriese

Inleiding

Eén van de Gentse volksverhalen die soms door getalenteerde gidsen-vertellers ten gehore gebracht worden, speelt zich af aan het begin van de Steendam bij de Sint-Jacobskerk waar men tot in de 18de eeuw een karnemelkmarkt hield. Daar lag de Karnemelkbrug over een nu gedempte oude Leiearm en nog vroeger stond daar de Steenpoort. In dit artikelje worden twee sterk verschillende versies van een watergeestverhaal dat zich op die plek afspeelde, uit de doeken gedaan en dit wordt gekoppeld aan een 'klassieke' heksengeschiedenis en een niet zo gewone naamsverwarring. Het gebeuren wordt gesitueerd en omkaderd in een beschrijving van lang verdwenen toestanden: de melkdoperij en het wonen en werken in en onder stadspoorten en bruggen. Zoals zal blijken is het verhaal dat nu verteld wordt, hoewel schilderachtig en best leuk, in feite zwaar verminkt.

Drie griezeverhalen over éénzelfde plek

Het heden ten dage min of meer bekende verhaaltje werd in 1868 neergeschreven door iemand die zich van de schuilnaam Leeuwke bediende. ⁽¹⁾ Het verscheen in *De Vlaemsche Leeuw*, een virulent klerikaal weekblad dat in de Koningstraat, dicht bij de Karnemelkbrug, uitgegeven werd. ⁽²⁾ De journalist hing zijn vertelling op aan het toen door stedelingen overvloedig gecontesteerde gebruik van melk dopen waarbij *twee uren in het rond, zoo niet de meesters, ten minsten de koeien malkander verstaen om meer water dan melk te geven*. Hoewel het onderwerp – zoals gezegd – bekend is, nemen we het graag nog eens over van Leeuwke. De man produceerde met vaardige pen een merkwaardige eigen versie van een oerverhaal (zie verder). Hierbij vond hij inspiratie in het gebeuren op de karnemelkmarkt en het toponiem Karnemelkbrug.

De tekst leert ons vooreerst enkele bijzonderheden over de melkhandel in vorige eeuwen die de moeite waard zijn. Het begint al met dat dopen: "Dat de kernmelk reeds vroeger wat gebrouwen werd, schynt te blyken uit een verbod van den Raed van Vlaenderen, welke op 6 february 1565 streng belette van dit vocht te gebruiken tot het bleeken van gaeren of lynwaed, een misbruik waerdoor de zuivere melk duurdere en de gedoopte gemeener werd." Verder waren er tot aan de Franse tijd nog geen melkvent(st)ers die met hun zuivel doorheen de stadsstraten trokken. "In february 1790," zo schreef Leeuwke, "begonnen de

(1) Opgenomen in: de Ryck, P., *Gentianen. Een resem oude Gentse sagen*, Gent, Dienst Toerisme, 1955, pp. 54-55. Paul de Ryck haalde zijn inspiratie overduidelijk uit het hier verder besproken 19de-eeuwse krantenartikel (bewaard in het Stadsarchief Gent – hierna SAG – Nota's Straten nr. 372). De stadsgidsen op hun beurt baseren zich op 'Gentianen'.

(2) *De Vlaemsche Leeuw*, Gent, 1868, jg. 5, november. Over de bedenkelijke inhoud van dat blad, zie Martens, F., *Politiek en pers. De verkiezingen van de gemeenteraad te Gent 1869-1878*. In: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1988, jg. 20, p. 95.

Afb. 1: "Ganda Gallie Civitas Maxima 1534" Gent Bijlokemuseum inv. 474 -

boeren en hoveniers melk en groensels met ezelskerren naar de stad te brengen, en welhaest werd dit gebruik algemeen, tot groot gemak der afgelegene wijken en nog grooter vermaek der straetjongens wier ploeggeest op ezels en boeren zoo geeren zich uitoefent". Voordien werden al deze producten, naast veel andere, naar diverse markten gebracht. De beweringen van onze scribent moeten wel met een korrel zout genomen worden. Het zullen vermoedelijk vooral hondenkarreren geweest zijn, en in 1848 werden er nog zes dagelijkse melkmarkten ingesteld op diverse plaatsen in de stad, maar ze waren geen lang leven meer beschoren. ⁽³⁾ Het verhaal gaat verder als volgt: "Nu in de goeden ouden tyd, als de melk nog ter markt kwam, was er onder de talryke melkboerinnkens van buiten de Dampoort, eene welke uitmuntte in het doopen en brouwen. Daer zy tevens eene doortrapte bedriegster en geestige klappei was, wist zy vooral de dienstmeiden blauwe melk te verkoopen en blauwe bloemekens op de mouw te speten. Lotje was gekend als de kwade penning, en kon een schoon stui-verken opsteken. Doch de volks wysheid zegt: onrechtveerdig goed baat niet. En zoo ging het met onze fopster. De goddelyke rechtveerdigheid kwam haar rekening vragen over zoo vele jaren bedrog en vervalsching. De koebeesten kregen de veeplaeg en stierven, de kinderen werden ziek, de oogst mislukte, de kalanten bleven achter, de ellende stond voor de deur.

(3) De Herdt, R., *Dagdagelijkse markten in Gent*. In: Van de Wiele, E. e.a., *De Markt, Gent*, Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, 1988, p. 58.

(4) De naam Lotje (Charlotte, vermoedelijk ook 19de eeuws) die het melkmeisje en haar geest hier toebedeeld kreeg, is samen met andere details een verzinsel van vermoedelijk enkel en alleen Leeuwke. De melkdoperijcontext is niet uit andere bronnen bekend.

Wel is waer, de godsdienst bood aen de ongelukkige, zyne vertroosting aen. Hare parochiepastoor moedigde haer aen om op Gods genade te betrouwen. Maer het hert van eenen bedrieger is gewoonlyk versteend. Lotje ⁽⁴⁾ luisterde naer geenen wyzen raed. Zy was te hooverdig om hare schuld te bekennen en te herstellen. Zy werd wanhopig en eindelyk zinneloos. Dag en nacht meende zy eene stem, de stem des

gewetens, te hooren roepen: doe boete voor dit kwaed of gy zyt het helsche vuur schuldig.

Eens, door razerny aengevallen, ontsnapte zy aen de waekzaemhyt van hare geburen en huisgenoten, liep naer de stad, en, op de Kernmelkbrug gekomen, sprong in het water en versmoorde. Eenige dagen nadien werd haer lyk opgevischt, maer de geest zegt het volksverhael, bleef rond de brug dwalen. Elken middernacht, volgens grootmoederken, ryst de ziel van Lotje uit den Othogracht (de waterloop onder de brug), stelt zich in het midden der brug en zucht met weemoedige stem

Kernmelk, kernmelk

Ik heb myn arme ziel vergeten

Want 'k heb meer water dan melk gemeten.”

Het lijkt er wel op dat ook onze auteur Leeuwke hier duchtig aan het dopen is, niet met water maar met wijwater. Zijn beschrijving is op het randje af potsierlijk moraliserend en als watergeestsage niet erg typisch. Ze kan beschouwd worden als een corrupte versie van een

Afb. 2: Het enige anno 2004 nog zichtbare overblijfsel van de Karnemelkbrug aan de Steendam (foto C. Puttevils) te situeren op afb. 5 net rechts van het naamonderdeel '-brug'. De functie van het zware muuranker is niet duidelijk. Wellicht is het onderdeel van een brugpijler.

(5) Wolf, J.W., *Niederländische Sagen*, Leipzig, Brockhaus Verlag, 1843, nr. 564.

(6) Uit de Vlaamse volksverhalenbank op het Internet: *Traditionele sagen zijn ernstige verhalen die berusten op een historische kern – wat overigens moet blijken uit de al dan niet nauwkeurige situering in ruimte en tijd -, die wordt aangevuld met elementen uit het volksgeloof. Bedreigd door de confrontatie van het 'jenseits' met het 'diesseits' tracht de mens allerlei fenomenen uit zijn omgeving te duiden aan de hand van bovennatuurlijke verklaringen. Meestal loopt deze confrontatie slecht af, waardoor de ondertoon van het verhaal tragisch en pessimistisch is en de toehoorder met een onbehaaglijk gevoel achterblijft.* De watergeestsagen worden ondergebracht onder de demonensagen. Het slachtoffer wordt in de meeste gevallen het water ingetrokken.

(7) Devriese, L., De meermin van de Minnemeers. In: *Oost-Vlaamse Zanten*, jg. 74, 1999, nr. 1, pp. 70-73.

(8) Gyseling, M., Gents vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen, Antwerpen, De Standaard, 1954, p. 61. Hierin wordt gesuggereerd dat ook de te Gent in de 14de eeuw bekende familienaam Minneman aan de oorsprong kan liggen van de straatnaam.

(9) Cannaert, J.B., Bijdragen tot de kennis van het oude strafrecht in Vlaenderen, Gent, Gyselincx, 3de druk, 1835, p. 236 en p. 475; Braeckman, W.L., Jan Heyns, slachtoffer van de Gentse heks Catheline Tancre (1607). In: *Oost-Vlaamse Zanten*, Gent, 1995, jg. 70, p. 277.

volks origineel. Vermoedelijk zoog de journalist inderdaad niet alles uit zijn duim. Dit kunnen we afleiden uit het bestaan van nog een andere niet of nauwelijks bekende tekst van het Karnemelkbrugverhaal. Deze versie, die niets met gedoopte melk en melkmeisjes te maken heeft, werd al in 1843, een kwarteeuw voor Leeuwke, gepubliceerd door Johann Wilhelm Wolf in zijn *Niederländische Sagen*.⁽⁵⁾ Het verhaaltje dat Wolf uit de mond van een onbekende Gentenaar in heel korte vorm optekende, is hilarisch. Het ging er bij *Die Singende Nixe* (watergeest, waternimf) als volgt aan toe (in vertaling). Een man trok laat in de avond uit de herberg naar huis. Zijn weg liep over de Karnemelkbrug (*Buttermilchbrücke*). In het midden daarvan zag hij er een mooie vrouw die haar lange haren streek en wondermooie wijsjes zong. De man die wat beneveld was, liep naar de vrouw toe om ze te omhelzen. Maar nauwelijks had hij haar aangeraakt of ze gaf hem een vreselijke kaakslag, sprong in het water en verdween.

Dit laatste Karnemelkbrugverhaal is wel degelijk een typische waterduivelsage waarin een op die plek huizende kwaadaardige watergeest nachtelijke voorbijgangers belaagt.⁽⁶⁾ De sage heeft dezelfde oorsprong als het volksgeloof dat enkele eeuwen vroeger al aanleiding gaf tot de niet zo ver af van de Steendam gesitueerde toponiemen Minnemeers en Toveresbrugje, afgeleid van meermin dat zelf meerman betekent.⁽⁷⁾ Dichterbij, misschien wel even oud en minder vervormd als naam, was er de Minnemansteeg, een van de zes stegen die vroeger de Vrijdagmarkt verbonden met de Ottogracht, die aan de Karnemelkbrug in de al vermelde Leiearm uitmondde.⁽⁸⁾

Het zat daar overduidelijk niet al te pluis aan de Karnemelkbrug. Want, alsof die twee watergeestverhalen nog niet volstonden, is er nog een derde, ditmaal zeer reële en goed gedocumenteerde heksenhistorie, die zich precies op deze plek afspeelde. In 1603 werd een zekere Catheline Tancre uit het Patershol, 76 jaar oud, schuldig bevonden aan hekserij en levend verbrand omdat ze de vrouw en dieren van Jan Heyns, *voerman an St-Jacobskercke* en bewoner van een huis pal aan de brug, betoverd had.⁽⁹⁾ Men was toen in de ban van de heksenverhalen die, zoals zo veel, ook in het geval van de echtelieden Heyns precies verliepen zoals in de beruchte *Malleus maleficarum* beschreven stond. Vee betoveren was een bijna vast onderdeel van wat heksen ten laste gelegd werd. Dertien paarden, zeven koeien en vermoedelijk ook vrouw Heyns waren volgens de beschuldigingen gestorven door toedoen van de arme Catheline. Van belang in deze geschiedenis is wel dat in de vroege 17de eeuw geen associatie gemaakt werd met een watergeest. Watergeesten beperkten er zich meestal toe een enkele argeloze (of niet al te nuchtere) voorbijganger te molesteren, in het ergste geval de dieperik in te sleuren.

Beesten onder de brug

In de officiële archieven is er van watergeesten uiteraard niets te bespeuren. Maar onder de Karnemelkbrug was er blijkens de bewaarde gegevens, toch heel wat gaande en dit leidt ons naar nog een vierde element dat vermoedelijk bijdroeg tot de griezelige reputatie van die plaats. In 1632 werd voor de raad van Vlaanderen een proces ingespannen tussen de twee brouwers Jan Martens, fs. Jans, en Guillaume Heylinck, fs. Hubrechts, burens aan de Steendam bij de Karnemelkbrug. ⁽¹⁰⁾ Wat was er gebeurd? Jan Martens, die blijkbaar met ernstige plaatsnood kampte, had er niets beter op gevonden dan onder een van de drie bruggewelven een *brauwketele met sijn fornais* (vuurhaard, fornuis) *ende schauwe* te installeren. Ook had hij een muur doorbroken om zijn nieuwe brouwinrichting vanuit zijn huis toegankelijk te maken. Dat een brouwer het bruggewelf wou gebruiken, was blijkbaar niet zo vreemd. Meerdere getuigen verklaarden dat de eigenaars en huurders van het huis bij de brug in de ruimte onder dat gewelf altijd – en zeker ook de laatste jaren – *gehouden hadden zoo coyen, verkens ende peerden als andersins naer haerlieder liefste, zonder ooyt ghoort ofte gheweten te hebben dat iemand heeft gheopposteert*. Die gebruikers betaalden trouwens een jaarlijkse cijns aan de stad voor het gebruik van de bruggewelven die uiteraard stadseigendom waren.

De getuigenissen illustreren hoe in die tijd letterlijk alle beschikbare ruimten in de steden op voor ons onvoorstelbare manieren aangewend werden. Koeien, varkens en paarden werden tot in het hartje van de stad gehouden. Bij de Karnemelkbrug moet dat echter in verband gebracht worden met de nabije veemarkten. Het was daar in die omgeving een hele beestenboel. ⁽¹¹⁾ Vlakkij hield men ten minste al vanaf de vroege 14de eeuw ⁽¹²⁾ rundveemarkt en *verckensmerck* op de huidige Vlasmarkt en op het pleintje voor het godshuis Sint-Jan-tendullen, waar nu de verkoopzaal St-John in de kapel huist. Nauwelijks iets verder lag het Klein Boterplaatsken, nu omgedoopt tot Beverhoutplein, een onderdeel van de welbekende Gentse prondel- (oude spullen) markt. Aan de achterzijde van het Sint-Jansgodshuis, verwijst de straatnaam Oude Schaapmarkt nog steeds naar wat er daar gebeurde. In 1629 verhuisde al die marktactiviteit naar de Oude Beestenmarkt aan de Scheldeoever en in de 19de eeuw vandaar nog maar eens naar de Nieuwe Beestenmarkt, nu ook alweer een paar decennia ter ziele. De dieren werden allicht slechts kort onder de Karnemelkbrug gestald, in afwachting van verkoop of slachting, ongeveer zoals tot voor een paar decennia het gebruik was aan de Nieuwe Beestenmarkt. De grote cafés aan die markt waren achteraan voorzien van stallen. Sommige zijn er nog steeds. Ook de ongelukkige Jan Heyns was in zijn tijd gebruiker van de ruimte onder het bruggewelf. ⁽¹³⁾ Vermoedelijk stalde hij er ook sommige van zijn dieren. Er

(10) Afschriften bewaard in SAG, reeks 347, nr. 487 (sub M1). Vooral de gegevens verzameld in de *informatie preparatoire* bij de voogd van de kinderen van Adriaan Huwe, wiens familie cijns betaalde voor de garite onder de brug, zijn interessant.

(11) De Herdt, R., 1988, p. 54.

(12) In 1213 verkregen de broeders en zusters van het Sint-Jansgodshuis vanwege Willem de Beer en zijn medeschepenen het recht om de *staken* op de veemarkt te zetten *in manieren dat sij de plaetse van der veemarct zullen houden rume* (zuiver) *ende te gereke ende staken leveren, ende dat daertoe behoert* (De Potter, F., *Second cartulaire de Gand*, Gent, Leliaert & Siffer, 1886, p. 45).

(13) SAG, reeks 152 nr. 12, f. 122.

Afb. 3: "Steendam ter hoogte van het Sint-Jansvaardeken"

werden wel meer koeien gehouden tot in het hart van de stad, maar de aantallen gestorven dieren laten uitschijnen dat Heyns geen gewone voerman annex veehouder was. Meer dan waarschijnlijk was hij ook veehandelaar, een beroep dat toen als dusdanig nog niet bestond.

De Griete onder de karnemelkbrug was een garite

De wijziging van de bestemming van de brugoverwelling die in 1632 tot het 'brouwketelproces' leidde, had vanzelfsprekend te maken met de toen nog recente verhuis van de veemarkt naar de Oude Beestenmarkt. Wat brouwer Martens deed *in zeker plecke onder de Kerremelckbrugghen ghe-naempt de Griete* ging te ver, althans volgens enkele (niet zo goede?) burens. Belangrijk is hier dat die overwelling in de brouwersprocesstukken *Griete* genoemd werd. Jan Martens zelf wou het, gezien de ernstige omstandigheden voor de Raad zelfs extra plechtig houden en hij had het hypercorrect over *het gat ghe-naempt de Margriete staende onder deselve brugghen*. Die *Margriete* wijst er overduidelijk op dat de naam van het 'gat' onder de brug als een vrouwen-naam aanzien werd. ⁽¹⁴⁾ Dat was althans wat de omwonenden ervan maakten. Vandaar naar het geloof dat er zich daar een watergeest zou verschuilen onder de brug, was nog maar een kleine stap. De naam *Griete* wordt trouwens sinds eeuwen gebruikt als personificatie van een kwaad wijf. ⁽¹⁵⁾ Denk maar aan het beroemde Breugelschilderij. Zeker in Gent was de associatie met een boosaardig vrouwelijk wezen goed bekend, mogen we aannemen, vanwege de *Dulle Griete* die een naam draagt die blijkbaar meer gegeven werd aan 15de-eeuwse zware bombarden. De *Mons Meg* (van Margaret) te Edinburgh is nog zo eentje. ⁽¹⁶⁾ Ook die *Grieten* zijn per definitie niet bepaald zacht van aard.

(14) Noch *Griete*, noch *Ma(e)rgriete* komen voor in de uitgebreide lijst van toponiemen en huisnamen in: Meersseman, S., *Gent van den Oudsten Tijd tot Heden*. Registers op het werk van Frans De Potter. Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 2002, deel 25, pp. 351-491.

(15) Overvloedig geïllustreerd in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Ook nog als dusdanig aangeduid in de recente uitgaven van Van Dale. Andere betekenissen (een appelras, een vissoort, een vogelsoort en een dunne balk) zijn niet van toepassing hier, ook niet de Middelnederlandse betekenis van *grit*.

(16) Beyaert, M., Een ongewone uitdaging. Archeologisch onderzoek van de *Dulle Griet*-bombarde te Gent. In *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, Gent, 1999, jg. 23 nr. 1, p. 43.

Hoe de *griete* (de echte) onder de brug er toen moet uitgezien hebben, valt min of meer af te leiden uit een fraai grondplannetje opgemaakt in 1676 (Afb. 4). Rechts is de monding te zien van het *Baudeloo Leyken* (naam die toen aan de nu gedempte Ottogracht gegeven werd) in een oude Leiearm die destijds door het huidige Baudelopark stroomde en verder achter het godshuis Sint-Jan-ten Dullen (boven links) doorliep naar de Nieuwpoortwijk toe. De driebogige *Kerremelck brugghen* lag in het verlengde van de Steendam (onderaan). De Sint-Jacobskerk (niet weergegeven) is enkele tientallen meter verder (naar boven toe op de afbeelding) te situeren. Voor een goed begrip moet men zich voorstellen dat de beplante of met gras begroeide wateroevers, buiten de netjes op het plan getekende huis- en kaaimuren heel wat dieper lagen dan de weg. In de oeverzone tussen de kaaimuren, en de eigenlijke waterloop was er blijkbaar heel wat plaats over die blijkbaar niet al te vlug overstroomde. Tenminste één, misschien zelfs twee overwelingen waren dus bruikbaar. Drie brugbogen was trouwens ruim bemeaten voor het toen onbelangrijk geworden waterloopje. Bij het opmaken van het plan vormde één van de gewelven een toe gemetselde ruimte van ongeveer 7,5 x 4,5 m. toegankelijk via een deuropening. Dat was meer dan waarschijnlijk de *griete*, waarin tot in 1629 beesten ondergebracht werden en waarin Martens bier wou gaan brouwen.

De Steenpoort verwatert tot Kerremelckpoorte en wordt afgebroken

De Karnemelkbrug te zien op het plannetje, was in haar toenmalige vorm nog niet zo oud. Op die plaats stond immers vroeger de Steenpoort op de Steenbrug. De brug werd voor het eerst in 1199 vermeld,⁽²⁰⁾ terwijl de poort pas in 1331 (*vander poorten ter Steenbrucgen*) en in 1333 (*vander Steenporten*) in de bewaarde archiefdocumenten opdook. Deze waterversterking en toegangspoort was een onderdeel van de vermoedelijk 12de-eeuwse stadsomwalling, waartoe ook de Ottogracht behoorde. Opeenvolgende stadsuitbreidingen in de 13de en 14de eeuw maakten dat de poort als versterking en tolbarrière steeds minder functioneel werd. Die taken werden overgenomen door achtereenvolgens de Sint-Jorispoort, de Spitaalpoort, de Antwerpse Poort en de Dampoort. De Steenpoort werd een zogenaamde binnenpoort. Nog tenminste tot in 1321-1322 werd ze in bepaalde perioden 's nachts gesloten.⁽²¹⁾

Er zijn geen afbeeldingen bekend van de poort. *Sy was soo eng, dat'er nauwelyks eenen wagen door konde rijden, het welk tot eene sterkte tegen de vyanden verstrekte*, schreef buurtbewoner Marcus van Vaernewyck.⁽²²⁾ De *Kerremelckpoorte*, zoals men het bouwsel toen noemde, werd in 1523 afgebroken⁽²³⁾ en vervangen door een brug van 5,5m breed, relingen inbegrepen,⁽²⁴⁾ een ware luxe voor die tijd. *Met de steenen*

(20) Gysseling, M., 1954, p. 77.

(21) SAG, reeks 400 stadsrekeningen, nr. 134.

(22) Van Vaernewyck, M., *De Historie van België*. Heruitgave Gent, Fernand, 1784, deel 2, p. 258.

(23) *Item, in dit jaer (1523) afgebroken de Kerremelckpoorte an den Steendam ende daer waert ghemaeft eene scoone nieuwe kaeye ende een scoone wateringhe om peerden te waterne* (Vandermeersch, P.C., *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*, Gent, Maatschappij der Vlaemsche Bibliophielen, 1852-1861, deel II, p. 59). Mogelijks werd de onderbouw van de poort behouden en tot brug omgevormd.

(24) Gemeten op het 17de-eeuwse plannetje.

dezer afgebrokene poorte wierd daer nevens gemaekt de kaeye, den steeger en het beheymseel tegen het water, aldus nog dezelfde Marcus die de afbraak als kleine jongen nog meegemaakt had. Op een panoramisch zicht op Gent van 1534 is de toen nagelnieuwe brug met haar drie stenen bogen goed zichtbaar. De brug werd in 1743 een eerste keer verbreed. Toen was er minstens nog één *ghevauteerden kelder...commende onder de straete van de voornoemde Keremelckbrugge* in gebruik. ⁽²⁵⁾

Wat een leven om en onder die brug!

Ook lang voordat de poortbrug haar poort verloor en enkel nog 'onderdak' bood aan een *Griete*, vinden we sporen terug van gebruik van ruimten onder en in de poort door particulieren. De stadscijnsboeken vermeldden in 1375 voor het eerst expliciet dat er een cijns geïnd werd *van den camere onder de Steenpoorte*. Dat zelfde cijnsbedrag werd zonder nadere specificatie al vermeld in de stadsrekeningen van 1326-1327 en is ononderbroken retraceerbaar in de cijnsboeken tot aan de omvorming tot brug. ⁽²⁶⁾ De vroegst bekende cijnsbetaler was Jan de Scrivere, die verder op de Steendam nog een huis bezat. Dat was een niet onaanzienlijk figuur. Hij werd namelijk betaald van *dat hi screef in Scepenhuus boven der zale, daer de raed pleghet te sittene*. ⁽²⁷⁾ Onder *scriven* dient hier schilderen verstaan te worden. ⁽²⁸⁾

Uit de nauwkeurige omschrijving die in 1495 gemaakt werd van deze en andere cijnsen, blijkt bovendien dat deze cijns betrekking had op twee vermoedelijk identieke overwelvingen aan de beide uiteinden van de brug, toen nog brugpoort. ⁽²⁹⁾ Deze twee plaatsen werden tot in 1442 meestal aan dezelfde personen gegund. Wellicht werden ze op deze drukke plek vooral voor handel gebruikt. In de 15de en aan het begin van de 16de eeuw was er sprake *vander poort ende wijncelkins daerinne ende daer onder staende, ghenampt de Keremelcpoorte by Sint Jacops kercke*. ⁽³⁰⁾

Maar dat was nog niet alles. Al van in de oudste systematisch bewaard gebleven cijnsnoteringen kwam er nog een cijns voor van een *cleenen huuskine an de poerte over de zyde 't Sente Janshuuse waert* ⁽³¹⁾ en een ander voor een *camere ander Steenpoorte à S. Jans huus*. Bovendien creëerde men in 1442 nog een nieuwe cijns *van den wijncel onder de poerte over de zijde Sent Jans huuse waert*. ⁽³²⁾ Eén van de poortwoningen werd door de Stad begeben mits de bewoner de *voorseyde poorte sal houden ende repareren redelic ende tamelic van dake ende wegghen syn leven lanc*. ⁽³⁴⁾ Daarnaast werd de laag gelegen oever zeker in de 14de eeuw ook gebruikt als haventje. ⁽³⁵⁾ Ook mogen we de weduwe Dierix niet vergeten, die vanaf 1563 een klein cijnsbedrag betaalde voor *haer heimelicheit* (toilethuisje) gebouwd op stadsgrond bij haar huis aan de Karnemelckbrug. ⁽³⁶⁾

(25) SAG, reeks 533 stadswerken, nr. 24.

(26) Eerst in de stadsrekeningen SAG, reeks 400, vanaf nr. 2, f. 81; na 1337 in de reeks 152. Het cijnsbedrag bleef 7 schelling parisis (later groot Vlaams) in SAG, reeks 152 nr. 1, f. 2, nr. 2, f. 14, nr. 3, f. 4, nr. 4, f. 13v, nr. 5, f. 17, nr. 6, f. 13v, nr. 7, f. 31v, nr. 8, f. 37v, nr. 9, f. 26v.

(27) SAG, reeks 400 nr. 1 (1337-1349), f. 138v.

(28) Van Werveke, A., Register bij de uitgave door J. Vuylsteke, Gentsche Stads- en Baljuwsrekeningen 1280-1336, Gent, Vijt, 1908, p. 1317.

(29) SAG, reeks 152, nr. 9 (1495), f. 25v. en 26v. De oorspronkelijke 7 groot werd verdeeld in twee gelijke delen.

(30) SAG, reeks 330 (jaarboeken van Gedeede), nr. 43 (1504-1505), f. 61v. Ook een vermelding van *eenen winckele ende woenste also sy ghestaen ende ghelegen syn inde Steen poerte* in 1465 (Diericx, CH.L., Mémoires sur la Ville de Gand, Gent, de Goesin-Verhaeghe, 1814, deel 1, p. 473). Dit was één van de twee wynckelkins uit 1504-1505.

(31) SAG, reeks 152, nr. 7 (1442), f. 31.

(32) SAG, reeks 152, nr. 4 (1375), f. 13v.

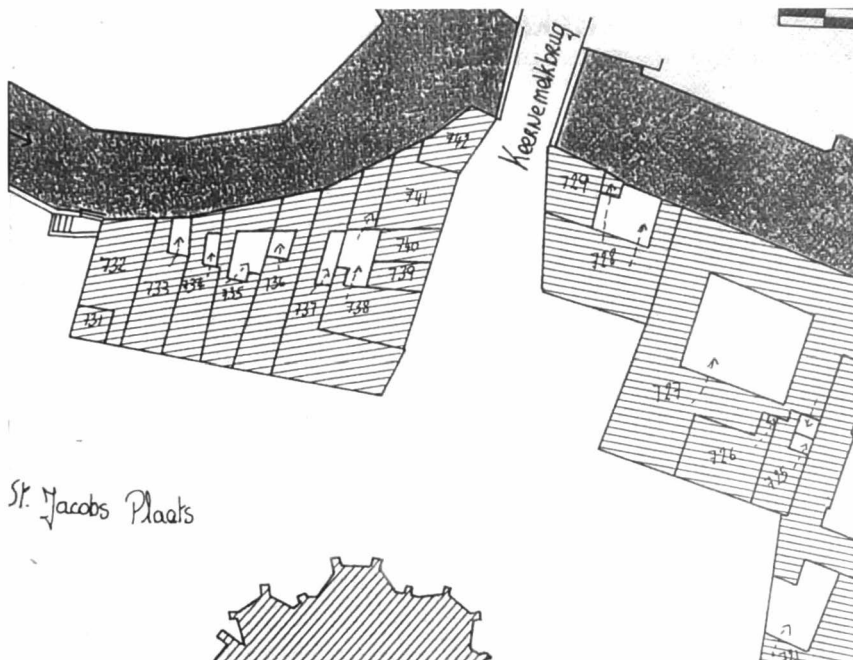
(33) SAG, reeks 152, nr. 7 (1442), f. 31.

(34) Diericx, CH. L., Gent, 1814, deel 1, p. 472.

(35) SAG, reeks 400, nr. 4 (1337), f. 101. Betaling voor ophogen en versterken *an den art ter Steenbruggen met gres*. Een aard was een aanlegplaats. Het toponiem is nog zeer verspreid te Gent en elders.

(36) SAG, reeks 152, nr. 12 (1563), f. 99v.

Afb. 5: Op dit oudste kadasterplan (ca. 1835) is de oudere situatie nog goed zichtbaar. De oriëntatie van de afbeelding (herkenbaar aan de aftekening van het koor van de Sint-Jacobskerk) is omgekeerd aan deze van afb. 4. Het water (links: Ottogracht – rechts Leiearm) verdween samen met het hele bouwblok links.

Slot

Het moet daar aan en onder de Gentse Steenpoort en later de Karnemelkbrug een drukke bedoening geweest zijn. Het valt nauwelijks te begrijpen dat een watergeest zich daar ook maar één moment op zijn (haar?) gemak kon voelen, behalve bij nacht en ontij misschien. We zullen wel nooit te weten komen of die verleidelijke, hoewel niet bijster vriendelijke meermin van Johann Wilhelm Wolf geboren werd uit een eeuwenoud volksgeloof, dan wel of de griezelse reputatie van die plek pas in de 17de eeuw ontstond door heksenwaan en een naamklankverwarring.

Anno 2006 is het zo goed als onmogelijk zich voor te stellen hoe die betoverde plek aan het begin van de Steendam er vroeger uitzag. De oude Leiearm en de Ottogracht werden gedempt. Water is er enkel nog te vinden in de kelders en bij regenweer. Van de brug zelf blijven er wellicht alleen nog pijlerfragmenten over onder het straatdek en door opeenvolgende straatverbredingen lijkt de omgeving nog nauwelijks op de vroegere situatie (afb. 5). Zelfs de naam Karnemelkbrug verdween. ⁽³⁷⁾ Alleen een lichte verhoging met ernaast een diepte, een overblijfsel van de waterloop van de straat afgeschermd door een ijzeren reling, herinnert er nog aan en laat ons nu nog toe het verhaal te lokaliseren. (Afb. 2)

(37) De Karnemelkbrug werd in 1900 gesloopt (Laby, M. Uit de geschiedenis van de Gentse bruggen. In: Ghendtsche Tydinghen, Gent, 1987, jg. 16 nr. 1, p. 11). Het nu nog aanwezige deel van de borstwering (geen brugleuning) zou nog dateren van voor die tijd.

Alleen de watergeest bleef voortleven in de herinnering, zij het in een zwaar verminkte of – zo je wil – vervalste vorm, terwijl al de mensjes die onder bruggewelven en in kamerwoninkjes leefden en werkten, al lang vergaan en vergeten zijn. Om van de beesten nog te zwijgen. Maar dat is nu eenmaal het lot van gewone stervelingen.